

nélkül maradt embernek szüksége volt fogódzóra, ahogyan Gárdonyi írta Kürthy Emilhez 1915. szeptember 2-án intézett levelében: az imádságról „az *Isten rabjai* regényemben írtam. Éppen azt írtam meg, amit kérdezel: hogy ugyanis az Istennek unalmas lehet az a sok miatyánk, nem kell neki. Amire Szt. Margit azt feleli: — De *nekem kell*. Az imádság Isten kezének megcsókolása lelkünkkel. Nem a *szavak* az imádság, hanem az érzés, melynek a szavak csak tokjai. A tok fa, az érzés a gyémánt benne¹⁷.”

Igy alakított ki magának dogmáktól mentes menedéket jelentő nyugalmat a változó korban elbizonytalanodott ember. Ez a nyugalom persze menekülés a valóságos világ elől, megszipített illúzió, amely lecsendesítette ugyan a lélek háborgását, de az író által annyira óhajtott racionális magyarázatot nem adhatta meg. A Margit-legendából írott regény, az *Isten rabjai* viszont így ad magyarázatot a Gárdonyi-életmű belső világára.

E. Nagy Sándor

Arany János Népdalának „forrásai”

Arany János az ötvenes években érintette először a szerb tematikát, de figyelme ez irányban az *Őszikék*-korszakban elmélyült. Bár a közvélemény az 1877-es orosz—szerb, török háborúban utóbbiak oldalán állt — Arany teljes szimpátiáját sugározza a „rácok”-ra, talán azért is, mert körükből költőbarátot választott Joan Joanovics Zmáj személyében.¹

Arany János 1877. augusztus 23-án² írta ráckevei ihletésű *Népdalát* anélkül, hogy egyáltalán járt volna e nevezetes Csepel-szigeti kisvárosban. A vers népdalformában írt ballada — mely a szerb Jovan történetét mondja el, aki elmenekül, miután megölte „éles késsel” hűtlen asszonyát. Hogyan írhatta a költeményt távolból Arany, helyismeret nélkül, Ő, aki oly sok gondot fordított az epikai hitelre? A jogos kérdésre a következő választ adhatjuk az adatok birtokában.

Köztudott, hogy a szembajával küszködő költő 1877 nyarán mégsem Karlsbadba, hanem a Margit-szigetre költözött, ahol Száll Piroška, Arany János unokája teljesített körülötte szolgálatot.³ Nehezen olvasott — mégis csónakot, dereglyét rajzolt —, figyelte a Duna mozgalmas életét.⁴ A ráckevei búcsú augusztus 23-án van napjainkban is, nemcsak a XIX. században. Akkor a Duna volt az egyetlen országút, melyen a szentendrei szerbek Ráckevére indultak. Erős hagyományként élt ez a szokás — hiszen a búcsújárás rokoni látogatás, lánynező volt egyúttal. A Szentendréről induló és Ráckevére érkező hajó augusztus 27-én vagy 28-án érintette a Margitszigetet, ahol Arany messziről látta táncukat, a kólót, hallotta éneküket.⁵ Ez az időpont-találkozás legfontosabb láncszeme a *Népdal* keletkezésének, de nem az egyetlen. A ballada forrásvidékét kutatta Péterfy Jenő, értékes részgizagságot talált.⁶ Nagy szolgálatot tett Holl Béla, aki megtalálta és elemezte e ballada ismeretlen variációjú kéziratát.⁷

Nem hanyagolhatjuk el a híryanagot sem. A *Fővárosi Lapok* augusztus 24-én regét közöl, melyben a csónakban ülő hegedűs a vörös kendős hercegnőnek piros virágot visz, de összetöri magát. A csónakos férfi, a zeneszó és a domináns piros szín a négy nappal később írt *Népdalnak* is alapanyaga.⁸ Természetesen ez nem az egyetlen hatás — más gyilkossági hírek is forrásul szolgáltak, melyet a tambura dallamai, Zmáj levele, „felébredt” szerb szavak emléke verssé erősített.⁹ A *Népdal* kevei tája akusztikai élményekből, a búcsúra igyekvő hajó látványából és a hírlapanyagból épült. Arany János a Margitszigetnél pillantja meg a gótikus kevei műemlék-templom Mária-ünnepére igyekvő szerb népi rekvizitumot — a kóló fáncaisait, ladikritmust, guzlicaszót, s a megfigyelt híreket, főtámadt emberi szenvedélyeket emeli a költészet megfellebbezhetetlen magasságába.

Losonci Miklós

¹⁷ Kt 1953/143. Országos Széchenyi Könyvtár Színháztörténeli Osztálya. 1950. év. 7763. sz.

¹ POTH István: Joan Joanovics Zmáj levele Arany Jánoshoz. Világirodalmi Figyelő 1960. 443—444.

² Arany János összes költeményei. Bp. 1955. I. k. 506.

³ Kortársak nagy írókról. Bp. 1954. 187.; Fővárosi Lapok 1877. 152. szám; GYÖNGYÖSY László: Arany János élete és munkái. Bp. 1901. 379. GROSZ Emil: Arany János szembaja. BpSzte 1900. 437.

⁴ A nagyszalontai Arany János Múzeumban láttam a költő rajzát a Margitszigetről, melyen számtalan hajó és csónak látható.

⁵ Szentendrén, Ráckevén egyaránt énekel Paulóvicsek, melynek alapja házasság. (Paulovics Terézia közlése.)

⁶ PÉTERFY Jenő: Arany János Őszikéi. BpSzte. 1888. 156.

⁷ HOLL Béla: Arany János Népdalának ismeretlen kéziratáról. ItK 1967. 194—196.

⁸ „Rege a Kőntgsee mellől.” Fővárosi Lapok 1877. aug. 24. 927.

⁹ Dob-utcai gyilkosság. Fővárosi Lapok 1877. aug. 9.; Jukovics Gyula rejtélyes halála. Fővárosi Lapok 1877. aug. 14.